

даних у літературних джерелах. Детальне вивчення флори цієї місцевості дозволить оцінити господарську цінність, ступінь антропогенного впливу, можливості практичного використання, охорону рослинних угруповань та ін.

Мета наших досліджень полягала у проведенні структурного аналізу літнього аспекту флори гори Гвізд.

Рослини визначали за «Визначником рослин Українських Карпат» [1], екологічні показники видів – за низкою посібників [3–8], біоморфи – за К. Раункієром [2].

Нами встановлено, що в літній період флора лучних фітоценозів г. Гвізд налічує 97 видів, які відносяться до 78 родів, 32 родин і 2 відділів – Magnoliophyta та Polypodiophyta. Переважна більшість рослин є представниками класу Magnoliopsida відділу Magnoliophyta, що становить 78,35 % від загальної кількості виявлених видів, тоді як клас Liliopsida – 20,62 %. Відділ Polypodiophyta включає лише один вид (1,03 %) – *Pteridium aquilinum* L.

Провідні родини за видовою різноманітністю об'єднують 50 видів (51,55 %) і розташовані в такому порядку: Asteraceae – 14 видів (14,43 %), Fabaceae – 11 (11,34 %), Poaceae – 10 (10,30 %), Rosaceae – 9 (9,27 %), Lamiaceae – 6 (6,19 %). Родини Scrophulariaceae, Campanulaceae і Orchidaceae включають по 4 види (4,12 %), родини Caryophyllaceae, Ranunculaceae і Rubiaceae – по 3 види (3,09 %), тоді як решта представлені 1–2 видами.

Біоморфологічний аналіз флори показав переважання гемікриптофітів – 61 вид або 62,88 %, наприклад, *Hypericum perforatum* L., *Filipendula vulgaris* Moench, *Sanquisorba officinalis* L., *Veronica chamaedrys* L., *Campanula glomerata* L. та ін. Менш чисельними є геофіти – 19 видів або 19,58 %; це такі, як *Urtica dioica* L., *Gladiolus imbricatus* L., *Platanthera bifolia* (L.) Rich. та ін. Найменшу частку становлять фанерофіти і терофіти – 9 видів або 9,27 % та 8 видів або 8,24 % відповідно.

Досліджувані види за відношенням до родючості ґрунту розподілені на три групи. Серед них домінують мезотрофи – 75 видів (77,31 %): *Ranunculus repens* L., *Fragaria vesca* L., *Potentilla anserina* L., *Vicia cracca* L., *Tussilago farfara* L., *Taraxacum officinale* Webb ex Wigg. та ін. Дещо менше є еутрофів – 16 видів (16,49 %) (*Filipendula vulgaris*, *Trifolium repens* L., *Veronica chamaedrys* та ін.) й оліготрофів – 6 видів (6,18 %) (*Betula pendula* Roth, *Rumex acetosella* L., *Agrostis tenuis* Sibth. та ін.).

За адаптованістю рослин до водного режиму в лучному фітоценозі пануючою є мезофітна група (51 вид або 52,57 %), яка представлена такими видами, як *Fragaria vesca*, *Trifolium pratense* L., *Veronica chamaedrys*, *Tussilago farfara* та ін. Друге місце займає ксеромезофітна група (24 види або 24,74 %) (*Urtica dioica*, *Rumex confertus* Willd., *Agrostis tenuis* та ін.), третє місце – мезоксерофітна (10 видів або 10,30 %) (*Hypericum perforatum*, *Myosotis arvensis* (L.) Hill, *Plantago lanceolata* L. та ін.), а наступні місця займають гігомезофітна (9 видів або 9,27 %) та мезогірофітна (3 види або 3,09 %) групи.

За відношенням до світлового режиму найчастіше траплялися сціогеліофільні та геліофільні рослини. Сціогеліофіти займають проміжне положення між геліофітами і сціофітами, але за умовами місцезростання характеризуються більшою світлолюбністю й об'єднують 45 видів (46,39 %). Це такі види, як *Ranunculus repens*, *Urtica dioica*, *Rumex confertus*, *Plantago major* L., *Centaurea jacea* L. та ін. Світлолюбні види, тобто геліофіти, налічують 41 вид (42,26 %), наприклад, *Potentilla anserina*, *Trifolium repens*, *T. pratense*, *Medicago lupulina* L., *Plantago lanceolata*. Рідше зустрічаються геліосціофітні рослини – 11 видів (11,34 %), які порівняно зі сціогеліофітами є більш тіневитривалими (*Rosa canina* L., *Sanquisorbus officinalis* L., *Rumex confertus* та ін.).

У літньому аспекті серед лучної рослинності переважає злаково-бобово-різнотравна асоціація, структура видового складу якої в червні дуже різноманітна. Тут домінують такі види, як *Agrostis tenuis* Sibth., *Dactylis glomerata* L., співдомінують – *Trifolium repens*, *T. pratense*, *T. hybridum* L., *Poa pratensis* L., *Platanthera bifolia*, поодинокі поширені *Potentilla erecta* L., *Lathyrus pratensis* L., *Hypericum perforatum* та ін.

Заслугує на увагу те, що по всій території схилу поширені фрагменти асоціації з домінуванням судинних видів рослин, які включені до Червоної книги України [9]: *Gladiolus imbricatus*, *Dactylorhiza majalis* (Reichenb.) P. F. Huntet Summerhayes, *D. sambucina* (L.) Soo, *Platanthera bifolia*, *Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br., *Colchicum autumnale* L.

Platanthera bifolia зростає досить великими плямами по 16–22 особини, які майже суцільно змикаються своїми листками (проективність покриття 50–60 %). Це свідчить про те, що відновлення популяції відбувається як вегетативним, так і генеративним способами. Масове цвітіння *P. bifolia* зафіксовано в першій декаді червня.

Рідкісний вид *Colchicum autumnale* зустрічається окремими куртинами по 5–8 особин, онтогенез якого у другій декаді червня спостерігали у фазі плодоношення.

Окремими куртинами по 3–5 особин розкидано по всьому лучному схилі зростають *Dactylorhiza majalis*, *D. sambucina*, *Gymnadenia conopsea*, які належать до «раритетної» родини Orchidaceae, та *Gladiolus imbricatus* із родини Iridaceae. Ці рослини в червні цвітуть і разом з іншими квітучими видами утворюють мальовничий різнобарвний аспект.

Як показали наші дослідження, флора гвіздецького лучного схилу багата й різноманітна. Тут зростають рідкісні, зникаючі, лікарські та декоративні види місцевої природної флори. На жаль, ця ділянка з кожним роком зазнає все більшого антропогенного пресингу, що зумовлено розбудовою на прилеглих до неї територіях відпочинкових баз і закладів громадського харчування. Тому бажано віднести її до природоохоронних об'єктів місцевого значення і проводити моніторинг за поширенням та відновленням рослин.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Визначник** рослин Українських Карпат / Ред. В. І. Чопик. – К.: Наук. думка, 1977. – 453 с.
2. **Григора І. М., Соломаха В. А.** Основи фітоценології. – К.: Фітосоціоцентр, 2000. – 240 с.
3. **Екофлора** України / Ред. Я. П. Дідух. – К.: Фітосоціоцентр, 2000. – Т. 1. – 284 с.
4. **Екофлора** України / Ред. Я. П. Дідух. – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – Т. 3. – 496 с.
5. **Екофлора** України / Ред. Я. П. Дідух. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – Т. 2. – 480 с.
6. **Екофлора** України / Ред. Я. П. Дідух. – К.: Фітосоціоцентр, 2007. – Т. 5. – 584 с.
7. **Екофлора** України / Ред. Я. П. Дідух. – К.: Фітосоціоцентр, 2010. – Т. 6. – 422 с.
8. **Лаптев О. О.** Екологія рослин з основами біогеоценології. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 144 с.
9. **Червона книга** України. Рослинний світ / Ред. Я. П. Дідух. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.



РОДИНА ORCHIDACEAE У ФЛОРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «НИЖНЬОВОРСКЛЯНСЬКИЙ» (ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ)

Н. О. Смоляр

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, УКРАЇНА
smolamat@ukr.net

Рідкісні рослини є чутливими індикаторами стану та зміни екологічних умов середовища. Тому моніторинг їх видового складу, чисельності ценопопуляцій, реакції на особливості біотопів, насамперед, на території об'єктів природно-заповідного фонду, є вкрай важливими завданнями фітосоціології.

Нами рідкісні види рослин та їх місцезнаходження на території регіонального ландшафтного парку «Нижньоворсклянський» (далі РЛП, або парк) вивчаються з часу його створення (24 грудня 2002 року, рішення облради від 24.12.2002 року, площа 23 200 га). Ще раніше дослідження такого змісту проводилися нами в пониззі р. Ворскла (1993–1997 роки) в межах виконання дисертаційного дослідження з вивчення рослинного світу цієї екотонної території [5].

РЛП «Нижньоворсклянський» знаходиться в Кобеляцькому районі на півдні Полтавщини. Його територія охоплює пониззя р. Ворскла від Лівобережної та Правобережної Сокилки, включаючи долину річки (заплаву, тераси) та частину акваторії Дніпродзержинського водосховища в межах Полтавської області з

островами, найбільшими з яких є Вишняки, Новоорлицькі кучугури, Крамареве, півостровами Пелехи, Вільховатський.

У природному відношенні територія парку знаходиться на межі лісостепової та степової зон. Згідно фізико-географічного районування територія парку розташована на межі Кременчуцько-Кишеньківського району Південної лісостепової області Дніпровської терасової рівнини Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції і Дніпровсько-Орельським терасовим районом Степової підобласті Орельсько-Самарської низовинної рівнини Степової області Придніпровської лівобережної низовини Лівобережно-Дніпровської північно-степової провінції Степової зони [6], згідно геоботанічного – між Бахмацько-Кременчуцьким округом Лівобережно-придніпровської підпровінції Східноєвропейської провінції Європейської широколистяної області та Павлоградським округом смуги різнотравно-типчакково-ковилових степів Приазовсько-Чорноморської степової підпровінції Причорноморської степової провінції Європейсько-Азіатської степової області [2]. Територія парку знаходиться ще біля однієї природної границі, якою виступає р. Дніпро (Дніпродзержинське водосховище), – Лівобережжя і Правобережжя України. Екотонний характер місцевості разом зі значною різноманітністю біотопів визначають високі показники біорізноманіття парку, в тому числі флористичної унікальності [3–5].

Нами встановлено, що на території РЛП «Нижньоворсклянський» охороняється 110 видів рідкісних рослин [3], що складає 12 % від загального списку флори парку, який включає 901 вид, і майже половину від кількості рідкісних рослин Полтавської області [1]. Серед созофітів парку виділяється і родина Orchidaceae – 8 видів (7,3 % від усіх созофітів парку і 0,9 % від його загального флористичного складу).

У наведеному нижче анованому списку назви видів вказано за зведенням С. Л. Мосякіна і М. М. Федорончука [8]. У характеристиці поширення виду на території парку в дужках зазначено кількість відомих сучасних місцезнаходжень. Зірочкою позначені місцезнаходження видів на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Лучківський», який входить до складу РЛП «Нижньоворсклянський», зберігаючи свій національний статус.

***Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo.** Гірофіт. Лучно-болотний. Слабозасолені заплавні луки. Околиці Адміністративно-наукового центру парку (АНЦ*). Вразливий євразійський поліморфний вид на південній межі ареалу. Дуже рідко (4). Занесений до Червоної книги України (ЧКУ).

***Epipactis helleborine* (L.) Crantz.** Мезофіт. Широколистянолісовий. Нагірні та заплавні широколистяні ліси. Урочище Сокільське (*); села Правобережна Сокілка та Лівобережна Сокілка. Вразливий палеарктичний вид із диз'юнктивним ареалом. Дуже рідко (2). Занесений до ЧКУ.

***Epipactis palustris* (L.) Crantz.** Гірофіт. Болотний. Евтрофні болота (периферійні смуги). Острів Вишняки; околиці АНЦ парку (*). Вразливий західний палеарктичний вид. Дуже рідко (2). Занесений до ЧКУ.

***Liparis loeselii* (L.) Rich.** Гірофіт. Болотний. Евмезотрофні болота (периферійні смуги). Острови Вишняки, Новоорлицькі кучугури, півострів Пелехи. Вразливий голарктичний бореальний вид із диз'юнктивним ареалом на південно-східній межі ареалу. Дуже рідко (4). Включений до Резолюції 6 (1998) Бернської конвенції.

***Listera ovata* (L.) R. Br.** Мезофіт. Широколистянолісовий. Заплавні широколистяні ліси. Урочище Сокільське (*). Вразливий європейський вид. Дуже рідко (1). Занесений до ЧКУ.

***Orchis palustris* Jacq.** Гірофіт. Лучно-болотний. Заплавні заболочені луки. Околиці АНЦ парку (*), острів Вишняки. Рідкісний європейсько-середземноморсько-передньоазіатський вид на південній межі ареалу. Зрідка (6). Занесений до ЧКУ.

***Platanthera bifolia* (L.) Rich.** Мезофіт. Широколистянолісовий. Заплавний широколистяний ліс. Урочище Сокільське (*). Вразливий палеарктичний неморальний вид. Дуже рідко (1). Занесений до ЧКУ.

***Platanthera chloantha* (Cust.) Rchb.** Мезофіт. Широколистянолісовий. Заплавний широколистяний ліс. Урочище Сокільське (*). Вразливий євромалазійський вид на південній межі ареалу. Дуже рідко (1). Занесений до ЧКУ.

Усі види Orchidaceae, маючи статус занесених до Червоної книги України [7], за природоохоронним статусом представляють групу вразливих видів (7), і один (*Orchis palustris*) – рідкісних. За мотивами охорони зозулинцеві парку репрезентують групу малопоширених із природних причин видів, які зменшують чисельність унаслідок порушення природних екотопів, у яких вони зростають, та масового знищення.

За постійністю (частотою трапляння) на території регіонального ландшафтного парку види Orchidaceae представляють групу тих созофітів, які зустрічаються дуже рідко (7 видів), і зрідка (один – *Orchis palustris*).

За основною гідроморфою ці види представляють дві екологічні групи: мезофіти (5) та гігрофіти (3). В еколого-ценотичному відношенні зозулинцеві парку репрезентують широколистянолісову (4 види), лучно-болотну (2) та болотну (2) еколого-ценотичні групи.

За результатами багаторічного моніторингу стану ценопопуляцій зозулинцевих на території парку виявлені певні загрози.

Лісові види (*Platanthera bifolia*, *P. chlorantha*, *Listera ovata*) приурочені до біотопів діброви заплавного лісово-старичного комплексу на лівому березі Ворскли. Їх популяції не чисельні. Місцезнаходження більше приурочені до узлісних ділянок та більш-менш освітлених лісових галявин. Зачагарникування таких біотопів, а також активна риюча діяльність кабана є основними загрозами для існування цих видів. Ценопопуляції *Epipactis helleborine* на території парку та на суміжних територіях вище по руслу Ворскли зустрічаються в угрупованнях нагірних дібров, які формуються на правому корінному березі річки. Основними загрозами є зміни екологічних режимів біотопів, обумовлені лісовим браконьєрством та не вмотивованими лісовпорядкувальними заходами.

За останнє десятиліття відмічаємо зменшення місцезнаходжень і чисельності лучно-болотних видів (*Orchis palustris*, *Dactylorhiza incarnata*), що пов'язано зі зміною біотопів (активні сукцесійні процеси зачагарникування відкритих заплачних територій в умовах відсутності випасання худоби, зниження рівня ґрунтових вод і зростаючі процеси засолення через зарегулювання Ворскли й відсутності значних паводків упродовж останніх десятиліть).

Epipactis palustris на території парку був виявлений нами в 1995 році на післялісовій ділянці острова «Вишняки» в кількості декількох особин, у тому числі й генеративних. У 2016 році вид був виявлений нами на засоленій болотистій ділянці заплави правого берега Ворскли в районі залізного мосту (кілька особин (6), 4 з яких квітували). Для збереження й відтворення цього виду, як і двох попередніх, доцільними є заходи екологічного менеджменту, зокрема різні режими сінокосіння і випасання, спрямовані на припинення неконтрольованих сукцесійних процесів і підтримання належного гідрорежиму біотопів – оселищ цих рідкісних видів.

Найбільшу созологічну цінність для парку представляють оселища з болотним видом голарктичного амфіатлантичного походження *Liparis loeselii*. Його високе созологічне значення обумовлено тим, що чисельність виду в останнє десятиліття в багатьох країнах Європи скорочується, хоча він має досить високий міжнародний статус охорони. Нами вперше вид виявлений у пониззі р. Ворскла в периферійних смугах сфагнових боліт-блюдець серед сосноволісових масивів островів на Дніпродзержинському водосховищі («Новоорлицькі кучугури», «Вишняки», «Крамарево», півострові «Пелихи» – нині охороняються в межах РЛП «Нижньоворсклянський»). Фітосозологічний моніторинг цих місцезнаходжень нами проводиться з 1994 року. *Liparis loeselii* зустрічається невеликими зрідженими групами до 10 (20) особин на відкритих евмезотрофних (перехідних) осоково-сфагнових болотах із підвищеним мінеральним живленням, торф'яних плавах із підтоком ґрунтових вод. Основними загрозами для *Liparis loeselii* визначено основні біологічні фактори, які обмежують його поширення (можливості мікоризоутворення й конкуренції з боку інших видів), та негативні екологічні (порушення гідрологічного і світлового режимів у місцезнаходженнях, зміна показників мікроклімату, знищення типових та потенційних біотопів).

Таким чином, РЛП «Нижньоворсклянський» має високі показники флористичної унікальності, які визначаються за видовим багатством созофітів, зокрема і є визнаним біоцентром збереження та відтворення ценопопуляцій видів родини Orchidaceae з високими созологічними характеристиками. Актуальними питаннями щодо охорони їх на території парку є кадастрування відомих місцезнаходжень та фітосозологічний моніторинг основних загроз для них із метою розробки ефективних програм їх збереження в умовах встановленого заповідного режиму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрак О. М., Стецюк Н. О. Атлас рідкісних і зникаючих рослин Полтавщини. – Полтава: Верстка, 2005. – 248 с.
2. Геоботанічне районування Української РСР / Ред. А. І. Барбарич. – К.: Наук. думка, 1977. – 304 с.